

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach
Filia w Piotrkowie Trybunalskim
Górnośląska Wyższa Szkoła Pedagogiczna
im. Kardynała Augusta Hłonda w Mysłowicach

Rodzina **na początku III tysiąclecia**

- obraz przeszłości i teraźniejszości

TOM I

pod redakcją
Heleny Marzec
Czesława Wiśniewskiego

Piotrków Trybunalski 2009

Recenzent:
Prof. dr hab. Krystyna Ferenz
Prof. dr hab. inż. Ryszard Kuriata

Skład i formatowanie:
Róża Gudź

Projekt okładki:
Mariusz Gudź

© Copyright by Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie
Piotrków Trybunalski 2009

ISBN 978-83-89935-73-1

Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie
przy Filii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
Jana Kochanowskiego w Piotrkowie Trybunalskim
ul. J. Słowackiego 114/118, 97-300 Piotrków Trybunalski
tel.: 044 732-70-46, 044 732-70-47
<http://www.unipt.pl>
e-mail: wydawnictwo@unipt.pl

Dystrybucja:
tel.: 044 732-74-00 wew. 151
e-mail: ksiegarnia@unipt.pl

Wyd. I, ark. wyd. 27,5
Druk i oprawa: Poligrafia Filii

Andrzej ŁUCZYŃSKI

Rodziny zastępcze – tradycyjne formy i nowe wyzwania

„Rodzina jest postawiona w samym centrum dobra wspólnego w jego różnych wymiarach właśnie dlatego, że w niej poczyna się i rodzi człowiek. Trzeba czynić wszystko, co możliwe, aby ta istota ludzka od samego początku, od chwili swego poczęcia, była chciwna, oczekiwana, traktowana jako wartość szczególna, jedyna i niepowtarzalna, choćby była ułomna lub upośledzona; raczej dlatego jest jeszcze bardziej droga”¹.

(Jan Paweł II)

Podejmując dyskusję nad problematyką rodziny na początku III tysiąclecia, należy stwierdzić, że zagadnienia związane z funkcjonowaniem rodzin zastępczych, a szerzej rodzicielstwa zastępczego stanowią integralną część tej dyskusji.

Jak możemy to powszechnie zaobserwować, współczesna rodzina stanowi bardzo zróżnicowane i niejednorodne środowisko wychowawcze. Dynamika zmian zachodzących w rodzinie pokazuje szereg złożonych i jakościowo odmiennych, wątpliwych, bądź jawnie negatywnych, przejawów życia rodzinnego. Przyczyny tego typu zjawisk tkwią często w sytuacji społeczno-ekonomicznej państwa, warunkując położenie materialne wielu polskich rodzin, które ponoszą konsekwencje przemian gospodarczych. Przemiany zaś kulturalne, związane z pełnym otwarciem się naszego kraju na świat oraz wejściem Polski do Wspólnoty Europejskiej stanowią kolejny ważny czynnik mający wpływ na kształtowanie się pojmowania małżeństwa i rodziny, a w dalszej konsekwencji wpływają na sytuację i znaczenie rodziny i jej zadań w społeczeństwie².

---

¹ R. Balkin, N. Bakalar, *Jan Paweł II naucza jak żyć*, Wyd. AMBER, Warszawa 1996, s. 42.

² Por. L. Winogrodzka, *Rodziny zastępcze i ich dzieci*, Wyd. UMCS, Lublin 2007, s. 7.

Zagrożenia współczesnej rodziny

Wśród nowych często niepokojących zjawisk, które powoli stają się udziałem polskich rodzin, coraz powszechniej możemy zaobserwować: wypieranie z życia rodziny tradycyjnych wartości mających swe źródło w kulturze narodowej i chrześcijańskiej, relatywna utrata wartości dzieci dla rodziców (ważniejsze stają się dobra konsumpcyjne), dyferencja norm i wartości u poszczególnych członków rodziny, formalizacja więzi rodzinnych oraz wzrost liczby konfliktów małżeńskich kończących się bardzo często rozwodem bądź separacją i w konsekwencji czyniących rodzinę trwale bądź częściowo niewydolną wychowawczo³.

Zjawiska te sprawiają, że coraz częściej mówimy o dysfunkcji i patologii środowiska rodzinnego, w którym wychowujące się dzieci narażone są na niewłaściwą jakość opieki rodzinnej, powodującej występowanie u nich sieroctwa duchowego, społecznego lub syndromu dziecka źle traktowanego⁴.

Pomimo zagrożeń związanych z funkcjonowaniem rodziny, stanowi ona nadal (o ile nie jest skrajnie patologiczna) jedyną grupę dającą dziecku psychiczne i emocjonalne wsparcie, poczucie bezpieczeństwa oraz zaspokajającą jego potrzeby związane z afiliacją, poczuciem akceptacji, tożsamości i miłości. Jest ona zatem bezapelacyjnie najbardziej pożądanym środowiskiem wzrostu i rozwoju dla dziecka.

Niestety, nie wszystkie rodziny funkcjonują prawidłowo! Wśród wielu z nich w miarę pogłębiania się trudności rodzinnych (patologii), dochodzi do zaniedbań w sferze opiekuńczo-wychowawczej w stosunku do dzieci, co bywa często przyczyną pozbawienia lub ograniczenia rodzicom, praw rodzicielskich i umieszczania dzieci poza rodziną naturalną, gdzie funkcjonują jako sieroty społeczne.

Zadania rodziny zastępczej

W celu zapobiegania lub kompensacji sieroctwa społecznego tworzy się zastępcze formy opieki, które współcześnie mają za zadanie wspierać lub, w przypadku gdy to jest niemożliwe, zastępować rodzinę w wypełnianiu zadań opiekuńczo-wychowawczych. Opieka kompensacyjna (zastępcza) najczęściej podejmowana jest zatem wobec dzieci pozbawionych rodziny naturalnej przez prawnie określonych opiekunów, posiada charakter opieki całkowitej, a charakteryzuje się wzięciem całkowitej odpowiedzialności opiekunów za podopiecznych oraz stałością zaspo-

---

³ Por. J. Mastalski, *Chrześcijanin wobec agresji w rodzinie*, Wyd. PAT, Kraków 2006, s. 47-48; I. Wino-grodzka, *op. cit.*, s. 7.

⁴ *Ibidem*, s. 48-49.

kajania ich potrzeb i wspomagania zdrowia i rozwoju, przebiega zarówno w formach rodzinnych, jak i instytucjonalnych⁵.

W przeszłości sieroty społeczne trafiały najczęściej do instytucjonalnych form opieki takich, jak Dom Dziecka lub Pogotowie Opiekuńcze, obecnie coraz częściej dzieci opuszczone trafiają do rodzinnych form opieki zastępczej, wśród których naczelnym miejscem zajmują rodziny zastępcze.

Potocznie termin „rodzina zastępcza” obejmuje wszystkie formy opieki i wychowania dziecka przybranego w rodzinie. Jednak na gruncie pedagogicznym „rodzinę zastępczą” definiuje się najczęściej, jako formę całkowitej, okresowej opieki nad dzieckiem osieroconym lub z innych przyczyn pozbawionym właściwej opieki rodziców generacyjnych. Powstaje ona wtedy, gdy małżeństwo lub osoba samotna bierze na wychowanie nie więcej niż troje dzieci (chyba, że chodzi o rodzeństwa), przy czym między tymi osobami a dziećmi nie powstają takie same skutki prawne jak przy adopcji⁶. Rodzina zastępcza jest zatem środowiskiem opiekuńczo-wychowawczym mającym spełniać zadania środowiska rodzinnego i imię dobra dziecka.

Dyskusja nad rolą, jaką pełnią rodziny zastępcze w polskim systemie opieki nad dzieckiem trwa już od początku lat dziewięćdziesiątych, kiedy to rozpoczęto reformę systemu opieki społecznej i głównie koncentruje się wokół spraw związanych z strukturą i kondycją ekonomiczno-bytową tych rodzin. Na dalszym planie natomiast pozostały jakże istotne problemy funkcjonowania rodzin zastępczych, do których m. in. można zaliczyć: jakość i rodzaj relacji interpersonalnych w rodzinie, kształtowanie się sfery emocjonalnej u dzieci oraz ich rozwój społeczno-moralny⁷.

W rodzinie zastępczej bowiem występują zwykle dodatkowe problemy związane z trudnościami adaptacyjnymi, niedostosowaniem społecznym dziecka, czy też zaburzeniami jego osobowości. Pojawiają się one na tle traumatycznych przeżyć dziecka w rodzinie naturalnej, czy też związane są z przebyciem przez dziecko chorobą sierocą. Rodzice zastępczy muszą mieć zatem świadomość, że dziecko, które zaakceptowali i przyjęli do swojego domu, będzie wymagało od nich wielu specjalnych zabiegów opiekuńczych i wychowawczych⁸.

Należy tu także podkreślić, iż każde dziecko opuszczone, również to zaniedbane i zdemoralizowane odczuwa i przeżywa boleśnie swą sytuację – domagając się niejako zaradzenia jego osobistej tragedii poprzez skierowanie go do rodziny za-

---

⁵ Por. L. Winogrodzka, *op. cit.*, s. 60; S. Badora, *Teoretyczne aspekty sieroctwa i jego opiekuńczej kompensacji*, w: *System opieki kompensacyjnej w zjednoczonej Europie*, red. S. Badora, D. Marzec, Kraków 2002, s. 81.

⁶ Por. M. Jamrozek, *Rodziny zastępcze*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Wyd. „Innowacja”, Warszawa 1997, s. 703.

⁷ Por. L. Winogrodzka, *op. cit.*, s. 8.

⁸ Z.W. Stelmaszuk, *Dziecko w rodzinie zastępczej*, w: *Rodzice i dzieci – psychologiczny obraz sytuacji problemowych*, red. E. Milewska i A. Szymanowska, Wyd. CMPPP MEN, Warszawa 2000, s. 103.

stępczej, w której zyskuje świadomość, że jest kochane i akceptowane. Rodzina zastępcza zapewnia mu również uczestnictwo w całokształcie życia rodzinnego, gdzie uczy się współdziałania z innymi i odpowiedzialności za podjęte zobowiązania⁹.

Rodzice zastępczy w wypełnianiu swoich funkcji powinni zatem kierować się zawsze dobrem dziecka i poszanowaniem jego praw. Mają oni również obowiązek zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi¹⁰ zapewnić dziecku warunki rozwoju i wychowania odpowiednie do jego stanu zdrowia i poziomu rozwoju, w tym:

- odpowiednie warunki bytowe,
- możliwości rozwoju fizycznego, psychicznego i społecznego,
- możliwości zaspokojenia indywidualnych potrzeb dziecka,
- możliwości właściwej edukacji i rozwoju zainteresowań,
- odpowiednie warunki do wypoczynku i organizacji czasu wolnego.

Tak sformułowane zadania w codziennej praktyce wychowawczej oznaczają dla rodziców zastępczych podjęcie trudu wytworzenia w domu atmosfery rodzinnej charakteryzującej się wzajemnym zaufaniem, zrozumieniem, pomocą i życzliwością. Rodzice zastępczy muszą zagwarantować dziecku bezpieczeństwo emocjonalne i materialne, zapewniając mu m.in. odpowiednią opiekę lekarską oraz kulturalne warunki bytu. Obowiązkiem rodziców zastępczych jest także troska o systematyczne wypełnianie przez dziecko obowiązku szkolnego, aż do uzyskania co najmniej powszechnie obowiązującego wykształcenia i zdobycia zawodu umożliwiającego samodzielne życie. Na opiekunach dziecka spoczywa również obowiązek kształtowania jego odpowiednich postaw ideowo-moralnych, budzenie i rozwijanie w nim uzdolnień, kształcenie umiejętności i nawyków pracy, organizowanie wolnego czasu i wypoczynku, rozwijanie wrażliwości estetycznej i wdrażanie do kultury życia społecznego. Nieodzowna staje się również pomoc rodziców zastępczych w usamodzielnieniu się wychowanka, a w szczególności w uzyskaniu pracy i mieszkania.

Rodzina zastępcza jako wartościowe środowisko wychowawcze

Każde dziecko do prawidłowego rozwoju fizycznego i emocjonalnego oraz do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie potrzebuje kochającej rodziny, która zaspokaja jego podstawowe potrzeby, zapewnia mu bezpieczeństwo i otacza go troskliwą opieką i miłością. W przypadku jednak gdy rodzina zawiedzie i dzieci zostaną pozbawione opieki rodziców naturalnych, z pomocą przychodzą rodziny zastępcze, które okazują się wartościowym środowiskiem opiekuńczo-wychowawczym.

---

⁹ Por. A. Szymborska, *Sieroctwo społeczne*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1976, s. 163-165.

¹⁰ Ustawa o Pomocy Społecznej z dnia 12 marca 2004 r., art. 72, Dz. U. nr 64, poz. 593.

Z badań, które prowadziłem w zabrzańskich rodzinach zastępczych¹¹, jak również z badań innych autorów m.in. Lidii Winogrodzkiej¹², która badała rodziny zastępcze na terenie Lublina wynika, że znaczna większość wychowanków rodzin zastępczych to sieroty społeczne, posiadające przynajmniej jednego z rodziców. Większość badanych kontaktuje się z rodzicami naturalnymi, jednakże połowa z nich nie oczekuje tych kontaktów, są one dla nich obojętne. Dość często również kontakt z rodzicem staje się dla dziecka źródłem żalu, wstydu bądź rozczarowania.

Sieroty społeczne zatem, najczęściej są umieszczane w jednej z dwóch tradycyjnych form rodziny zastępczej, jakimi są rodziny zastępcze spokrewnione i niespokrewnione z dzieckiem.

Rodziny zastępcze spokrewnione z dzieckiem, funkcjonują przeważnie jako rodziny niepełne, gdzie najczęściej rolę opiekunów pełnią samotne babcie, dziadkowie, ciocie lub starsze rodzeństwo. Motywem dominującym, który skłonił ich do zostania rodzicem zastępczym (60%) było poczucie obowiązku¹³.

Z jednej strony umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej spokrewnionej pozwala dziecku w sposób naturalny zachować więzi z rodziną i ciągłość opieki w tym samym środowisku bez zrywania więzów z najbliższymi mu osobami. Z drugiej zaś strony np. „dziadkowie”, którzy przejęli opiekę nad wnukami zaniebzanymi lub porzuconymi przez rodziców, często nie radzą sobie w nowej sytuacji. Wynika to przede wszystkim, że są to ludzie w starszym wieku (*średni wiek opiekunów spokrewnionych wynosi ok. 60 lat*), posiadający przeważnie podstawowe lub średnie wykształcenie, niekiedy obarczeni problemami zdrowotnymi, a często również pozostający w trudnej sytuacji materialnej. Należy również zaznaczyć, że opiekunowie spokrewnieni, nie przechodząc zasadniczo żadnego przygotowania do pełnienia roli rodzica zastępczego, co sprawia, że posiadają tylko schematyczną wiedzę na temat opieki i wychowania dzieci osieroconych¹⁴.

Rodziny zastępcze niespokrewnione z dzieckiem z kolei tworzone są przeważnie przez małżeństwa bezdzietne lub te, których dzieci usamodzielniały się i opuściły dom rodzinny, bądź zamieszkują w nim, ale są niezależne od rodziców. Najczęściej powtarzającym się motywem skłaniającym ich do podjęcia się opieki nad dzieckiem sierocym (65%) była chęć pomocy pokrzywdzonym przez los. Kandydaci na rodziców zastępczych niespokrewnionych z dzieckiem zobowiązani są do odbycia odpowiedniego szkolenia prowadzonego przez ośrodki adopcyjno-opiekuńcze, przeważnie przy pomocy profesjonalnych programów szkoleniowych „PRIDE” lub „RODZINA”. Programy te do minimum ograniczają niebezpieczeństwo umieszczenia dziecka w środowisku rodzinnym, które nie gwarantowałyby mu

¹¹ Por. A. Łuczyński, *Deprywacja potrzeb dzieci z rodzin zastępczych i dysfunkcyjnych, a proces socjalizacji*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Józefa Kuźmy na Akademii Pedagogicznej w Krakowie, 2004, s. 176-177.

¹² Por. L. Winogrodzka, *op. cit.*, s. 201.

¹³ *Ibidem*, s. 203; A. Łuczyński, *op. cit.*, s. 180.

¹⁴ Por. Z.W. Stelmaszuk, *op. cit.*, s. 107.

odpowiedniej opieki i wychowania. W trakcie szkolenia kandydaci na rodziców zastępczych zdobywają wiele cennych wiadomości i umiejętności z zakresu m.in. pedagogiki, psychologii rozwojowej i wychowawczej, profilaktyki, z zakresu oddziaływań resocjalizacyjnych i terapeutycznych oraz prawa rodzinnego, niezbędnych do podjęcia skutecznej opieki zastępczej nad dzieckiem opuszczonym. Ponadto kandydaci na opiekunów zastępczych zobowiązani są do uczestnictwa w ćwiczeniach umiejętności opiekuńczych i radzenia sobie w sytuacjach trudnych i kryzysowych, a także nabycia umiejętności w zakresie sposobów kompensacji opóźnień rozwojowych. Kandydaci mają także obowiązek zapoznania się z zakresem praw i obowiązków dziecka oraz z zakresem zadań i kompetencji centrum pomocy dotyczących rodzin zastępczych¹⁵.

Z badań, które prowadziłem w rodzinach zastępczych spokrewnionych i niespokrewnionych, wyłania się pozytywny obraz funkcjonowania tychże rodzin. Szczegółowe, jednak analizy badań wskazują, że rodziny zastępcze niespokrewnione charakteryzują się m. in. lepszym stanem materialnym i kondycją moralną rodziny, niż rodziny zastępcze spokrewnione. Również rodziny zastępcze niespokrewnione nieco lepiej zaspokajają potrzeby fizyczne i psychiczne swych podopiecznych, niż czynią to rodziny spokrewnione, choć zaspokajanie tych potrzeb w obydwu typach rodzin odbywa się na dobrym poziomie. Stwierdzono także, że im wyższe wykształcenie posiadają rodzice zastępczy, tym lepsze jest uspołecznienie dzieci oraz posiadają one lepszą motywację do nauki szkolnej. Na podkreślenie zasługuje również fakt, że zdecydowana większość rodziców zastępczych i ich wychowanków w obydwu typach rodzin określa swoje wzajemne relacje, jako pozytywne – twierdząc, że mają ze sobą dobry kontakt. Jednak znacznie lepiej układają się relacje podopiecznych z matkami zastępczymi niż z ojcami, którzy uchodzą w opinii dzieci za osoby zbyt wymagające.

Dość niepokojące wydaje się natomiast, że znaczna grupa dzieci najbardziej odczuwa w życiu brak bycia komuś potrzebnym. W rodzinach zastępczych spokrewnionych wskazywało na ten brak 28% badanych, a w niespokrewnionych aż 37% badanej populacji dzieci i młodzieży. Świadczy to o tym, że dzieci bardzo mocno przeżywają utratę rodziny naturalnej i mimo, że dobrze funkcjonują w rodzinie zastępczej, nadal czują się porzucone i niczyje. Jednak mimo tego „osamotnienia duchowego” podopieczni rodzin zastępczych najczęściej o swoich problemach i kłopotach życiowych rozmawiają z rodzicami zastępczymi i u nich szukają pomocy i wsparcia oraz najbardziej zależy im, aby cieszyć się ich uznaniem, choć stwierdzą, że największy wpływ na ich poglądy i opinie mają nauczyciele i wychowawcy.

Analizując materiał badawczy, udało się również w sposób istotny ustalić, że dojrzałość moralna badanych dzieci kształtuje się przede wszystkim pod wpływem zaspokojenia potrzeb psychicznych przez rodziców zastępczych. Zachowanie zaś antyspołeczne podopiecznych uzależnione jest w sposób istotny zwłaszcza od płci

---

¹⁵ Por. L. Winogrodzka, *op. cit.*, s. 80.

badanych dzieci oraz typu rodziny, w której badane dzieci przebywają. Należy tu podkreślić, że dzieci z rodzin zastępczych niespokrewnionych przejawiają stosunkowo najwięcej zachowań antyspołecznych, co m.in. wynika z traumatycznych przeżyć związanych z całkowitym zerwaniem kontaktów z rodziną naturalną bądź wcześniejszego pobytu w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Stwierdzono także, iż uspołecznienie (dojrzałość społeczna) badanej grupy dzieci zależy przede wszystkim od zaspokojenia ich potrzeb fizycznych przez rodziców zastępczych. Należy także zaznaczyć, że pozytywne oddziaływanie szkoły przyczynia się w sposób istotny do odpowiedzialności moralnej i uspołecznienia badanych dzieci i młodzieży.

Można zatem ostatecznie stwierdzić, że im większa deprivacja potrzeb psychicznych tym mniejsza dojrzałość moralna badanych dzieci i młodzieży, natomiast im większa deprivacja potrzeb fizycznych tym mniejsze uspołecznienie (dojrzałość społeczna) badanych dzieci i młodzieży.

Kierunki poprawy funkcjonowania rodzin zastępczych

Przytoczone tu jedynie niektóre wybrane wyniki badań, świadczą, zasadniczo o dobrej kondycji opiekuńczo-wychowawczej rodzin zastępczych. By jednak mogły się one dobrze rozwijać, muszą być wsparte stałą i profesjonalną pomocą pedagogiczno-psychologiczną ze strony władz i organizacji zajmujących się problemami rodzicielstwa zastępczego. Niezwykle ważnym aspektem tej pomocy, powinno być wsparcie rodziców zastępczych w umiejętnym tworzeniu atmosfery rodzinnej opartej na wzajemnym szacunku i zrozumieniu oraz na takiej płaszczyźnie wzajemnych relacji, które pozwolą dziecku swobodnie i w pełni zaspokajając swoje potrzeby fizyczne, psychiczne i emocjonalne.

Powierzenie dziecka opuszczonego opiece rodziny zastępczej okazuje się dziś jednym z najlepszych i najszybszych sposobów przyścia mu ze skuteczną pomocą. Ustawa o Pomocy Społecznej¹⁶ obowiązująca od 2004 roku wraz ze stosownymi rozporządzeniami¹⁷, umożliwiła powstawanie **zawodowych niespokrewnionych z dzieckiem rodzin zastępczych** o charakterze rodzin:

- **wielodzietnych** – w takiej rodzinie umieszcza się w tym samym czasie nie mniej niż troje i nie więcej niż sześcioro dzieci. W przypadku konieczności umieszczenia w rodzinie licznego rodzeństwa liczba dzieci w wielodzietnej rodzinie zastępczej może się zwiększyć.
- **specjalistycznych** – tutaj umieszcza się dzieci niedostosowane społecznie albo z różnymi dysfunkcjami i problemami zdrowotnymi wymagającymi szczególnej opieki i pielęgnacji. W rodzinie tej może wychowywać się w tym samym czasie nie więcej niż troje dzieci.

---

¹⁶ Ustawa o Pomocy Społecznej, op. cit., art. 74.

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej w sprawie rodzin zastępczych z dnia 18 października 2004 r., Dz. U. nr 233, poz. 2344.

- **charakterze pogotowia opiekuńczego** – w takiej rodzinie umieszcza się nie więcej niż troje dzieci na pobyt okresowy do czasu unormowania się sytuacji życiowej dziecka, nie dłużej niż 12 miesięcy. W szczególnie uzasadnionych przypadkach pobyt dziecka, może być przedłużony, jednak nie więcej niż o kolejne 3 miesiące.

Stwarza to przed rodzinami zastępczymi, a także przed całym polskim systemem opiekuńczym nowe wyzwania, aby podążać w kierunku profesjonalizacji niespokrewnionej opieki zastępczej i by tworzyli ją ludzie odpowiednio do tego przygotowani. Trzeba tu nadmienić, że przemiany te następują, wolniej niż byśmy tego oczekiwali i z wielkimi oporami, gdyż ciągle na przeszkodzie stają problemy finansowe i organizacyjne. Stanowią one jednak ogromną szansę na rozwiązanie niektórych problemów dzieci osieroconych zwłaszcza starszych, niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie czy zdemoralizowanych, zapewniając im stabilne i efektywne środowisko życia i wychowania¹⁸.

Wyspecjalizowani niespokrewnieni z dzieckiem opiekunowie, mogliby również świadczyć krótkoterminową pomoc, koncentrując się na przezwyciężeniu trudności, które przeżywają dzieci opuszczone, tak by mogły one jak najszybciej wrócić do rodziny naturalnej. Jeśli natomiast byłoby to niemożliwe, mogłyby zostać umieszczone w tradycyjnej formie opieki, którą może im zapewnić rodzina zastępcza spokrewniona. Dlatego, jak to mocno podkreśla G. Gajewska, „bardziej tradycyjne formy opieki zastępczej muszą być realizowane równolegle z nowymi programami; nie powinno się pytać o to, które formy są lepsze, ale o to, co byłoby najwłaściwsze dla konkretnego dziecka”¹⁹.

Do istotnych przeszkód w profesjonalizacji rodzinnej opieki zastępczej zaliczyć należy przede wszystkim trudności w pozyskiwaniu odpowiednich kandydatów do jej podjęcia. Wydaje się, że studenci kierunków pedagogicznych mogliby być dobrymi kandydatami do pełnienia takich zadań²⁰. Należałoby zatem tak zorganizować tok kształcenia studentów na kierunkach pedagogicznych, aby mogli się oni dokładnie zapoznać z ideą rodzicielstwa zastępczego, by w przyszłości mogli się stać kandydatami na zawodowych rodziców zastępczych.

Wśród wielu wyzwań, jakie stają obecnie przed środowiskami zajmującymi się problematyką rodzicielstwa zastępczego można zauważyć te, które odnoszą się do bardziej wnikliwej i rzetelnej rozpoznawanej i diagnozowanej sytuacji opiekuńczo-wychowawczej dzieci opuszczonych tak, aby pozwoliło to na szybkie umieszczanie ich w profesjonalnych i wartościowych rodzinach zastępczych gdzie będą miały szansę na pomyślny rozwój. Ważnym wyzwaniem jest również poszerzenie opieki specjalistycznej nad rodzicami zastępczymi, dążąc do zapewnienia im ciągłej

---

¹⁸ Por. G. Gajewska, *O profesjonalizacji rodziców zastępczych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2006, nr 9, s. 18.

¹⁹ Ibidem, s. 20.

²⁰ Ibidem, s. 19.

i kompleksowej formacji w zakresie zaspokajania podstawowych potrzeb fizycznych i psychicznych dzieci oraz rozwiązywania problemów, które napotykają w pracy ze swoimi podopiecznymi. W ramach tej formacji rodzice zastępczy powinni systematycznie poszerzać swoje umiejętności wychowawczo-opiekuńcze w ramach pięciu podstawowych kompetencji:

1. Umiejętności opiekuńczych.
2. Umiejętności zaspokajania potrzeb rozwojowych oraz kompensacji opóźnień rozwojowych.
3. Wzmacniania więzi dzieci z rodziną naturalną (jeśli jest to możliwe i wskazane).
4. Wzmacniania trwałych i pozytywnych związków dzieci np. z rówieśnikami itp.
5. Umiejętności pracy zespołowej z innymi osobami lub instytucjami utworzonymi dla rozwiązywania problemów dzieci lub całej rodziny²¹.

Kolejne wyzwanie dotyczy objęcia działaniami pomocowymi szczególnie rodzin zastępczych spokrewnionych, w których rolę rodziców zastępczych pełnią przezwaznie „dziadkowie” lub „starsze rodzeństwo”, posiadający zwykle tradycyjną i niewystarczającą wiedzę w zakresie wychowania dzieci osieroconych²². Potrzebują oni zatem o wiele większego nich dotychczas wsparcia materialnego, pedagogicznego, prawnego i moralnego. Istnieje także potrzeba organizacji dla dzieci z rodzin zastępczych dodatkowych zajęć profilaktyczno-terapeutycznych oraz otoczenie ich szczególną troską i wsparciem w ramach zajęć pozalekcyjnych w świetlicach szkolnych i kościelnych i innych placówkach kultury i rekreacji.

Wskazując tych kilka postulatów odnoszących się do bardziej dynamicznego i skutecznego funkcjonowania rodzin, należy podkreślić, że wartość i skuteczność oddziaływań rodziny zastępczej uzależniona jest od tego: „komu” powierza się dziecko, „jakie” powierza się dziecko, jakiego wsparcia udziela się rodzinie zastępczej oraz jak prowadzona jest nad nią odpowiednia kontrola i nadzór. Należy również pamiętać, że rodzina zastępcza nigdy nie zastąpi dziecku rodziny naturalnej, jest jednak dla niego ogromną szansą na normalny rozwój i normalne życie.

Uwagi końcowe

Dzieciom opuszczonym, przebywającym w rodzinach zastępczych i innych formach rodzinnej opieki zastępczej, a także w placówkach opiekuńczo-wychowawczych trzeba pomóc w zacieraniu sierocgo piętna, które stało się ich udziałem. Szczególnie bowiem trudno zabiżniają się zranienia wynikające z nieodpowiedzialności i brutalności rodziców, a także z wzrastania przez dziecko jego w patologicznej rodzinie. Znęcanie się nad dzieckiem, pozbawienie go miłości

---

²¹ Por. T. Polkowski, *Program szkoleniowy dla rodzin zastępczych i adopcyjnych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2000, nr 8, s. 14.

²² Por. H. Cudak, *Rola ośrodków nieszkolnych w kształtowaniu kultury pedagogicznej rodziców*, Kielce 1997, s. 91.

i troski, skazanie go na „duchowe osamotnienie”, a zwłaszcza wykorzystywanie seksualne, pozostają w świadomości skrzywdzonego dziecka przez całe życie, rzutując na jego kontakty z ludźmi i utrudniając mu w przyszłości odpowiedzialne podjęcie ról rodzicielskich. Dlatego tak ważny i jednocześnie niezmiernie trudny jest wysiłek rodziców zastępczych, by doprowadzić do równowagi psychicznej i przywrócić swym podopiecznym wiarę w człowieka i zaufanie do ludzi oraz normalne z nimi relacje, bez piętna zranionego dzieciństwa.

Dziecku sponiewieranemu należy zatem „przywrócić” jego godność! Umiejętnie, i w sposób kompetentny, należy otaczać je troską i miłością wychowawczą wzmacniając jednocześnie jego przekonanie, że jest ważne, pożyteczne i posiada wielką wartość i tym samym ułatwić mu przezwyciężenie urazów i niechęci do ludzi, co jest nieodzownym warunkiem wartościowego i szczęśliwego życia.

Bibliografia

- Badora S., *Teoretyczne aspekty sieroctwa i jego opiekuńczej kompensacji*, w: *System opieki kompensacyjnej w zjednoczonej Europie*, red. S. Badora, D. Marzec, Kraków 2002.
- Balkin R., Bakalar N., *Jan Paweł II naucza jak żyć*, Wyd. AMBER, Warszawa 1996.
- Cudak H., *Rola ośrodków nieszkolnych w kształtowaniu kultury pedagogicznej rodziców*, Kielce 1997.
- Gajewska G., *O profesjonalizacji rodziców zastępczych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2006, nr 9.
- Jamrożek M., *Rodziny zastępcze*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Wyd. „Innowacja”, Warszawa 1997.
- Łuczyński A., *Deprywacja potrzeb dzieci z rodzin zastępczych i dysfunkcyjnych, a proces socjalizacji*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Józefa Kuźmy na Akademii Pedagogicznej Krakowie, 2004.
- Mastalski J., *Chrześcijanin wobec agresji w rodzinie*, Wyd. PAT, Kraków 2006.
- Polkowski T., *Program szkoleniowy dla rodzin zastępczych i adopcyjnych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2000, nr 8.
- Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej w sprawie rodzin zastępczych z dnia 18 października 2004 r., Dz. U. nr 233, poz. 2344.
- Stelmaszuk Z.W., *Dziecko w rodzinie zastępczej*, w: *Rodzice i dzieci – psychologiczny obraz sytuacji problemowych*, red. E. Milewska i A. Szymanowska, Wyd. CMPPP MEN, Warszawa 2000.
- Szyborska A., *Sieroctwo społeczne*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 1976.
- Ustawa o Pomocy Społecznej z dnia 12 marca 2004 r., Dz. U. nr 64, poz. 593.
- Winogrodzka L., *Rodziny zastępcze i ich dzieci*, Wyd. UMCS, Lublin 2007.

Summary

A contemporary Polish family constitutes a differentiated and diversified educational background. Family problems, which are frequently growing bigger and bigger, lead to negligence towards children in the protective and educational spheres, which is often the reason for the deprivation or limitation of parental rights and placing the children outside the natural family, in the environment where they function as social orphans.

Nowadays orphaned children find their way to the family-type forms of substitute care, where the primary role is taken by foster families, functioning in two traditional forms, which are related foster families and those that are not related to the child. Related families make it possible, on the one hand, to keep the bonds with the closest family in a natural way, whereas on the other hand, related

foster parents frequently are not able to ensure the proper care and education to the abandoned child since they do not get the right preparation.

A positive picture of the functioning of those families emerged from the studies that I conducted in related and unrelated foster families. However, more detailed analyses point out that unrelated foster families are characterized by a better protective and educational effect on the children entrusted to their care as compared to the related foster families. This results first of all from a better preparation of unrelated foster parents in pedagogical and psychological respects as well as in the sphere of the effects connected with therapy and resocialization.

One of the many challenges facing the Polish system of child protection is then striving towards professionalism of unrelated foster care so that it will be performed by properly prepared people. It seems that the students of pedagogy faculties could be good candidates to fulfill these tasks. Hence, the course of studies at pedagogy faculties should be organized in such a way that the students could become candidates for professional foster parents in the future.